

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи миллии Тоҷикистон Қаҳҳор Расулиён ба рисолаи Мирзоев Шухрат Чумъамуродович дар мавзӯи «Таҳлили муқоисавии воқеаҳои таърихии нимаи дуюми асри XIV ва ибтидои асри XV-и Мовароуннаҳру Хуросон дар «Зафарнома»-и Низомуддини Шомӣ ва «Аҷоибу-л-мақдур фи ахбори Темур»-и Ибни Арабшоҳ» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) аз рӯйи ихтисосҳои 6D020300 - Таърих, 6D020303 - Таърихнигорӣ, манбаъшиносӣ ва методҳои таҳқиқоти таърихӣ

Дар асри XIV дар Мовароуннаҳру Хуросон парокандагии феодалӣ ба вучуд омад. Нимаи дуюми асри XIV муборизаҳои феодалӣ суръат гирифта, писари яке аз ашрофи қabilaи барлос Темур, ки дар шаҳри Кеш сукунат доштанд, ба майдони сиёсӣ ворид шуд ва дар муноқишаҳои байни ҳокимон ғайбона иштирок намуд. Сипас, ӯ ба хизмати хони муғул Туғлуқтемур, ки ба Мовароуннаҳру Хуросон лашкар кашида буд, шитофта, ҳокими шаҳри Кеш таъйин шуд. Ин имконият ба Темур даст дод, ки минбаъд дар муборизаи истиқлолиятхоҳӣ ва ҳокимиятгалабии ҳокимони маҳаллӣ ғайбонтар бошад. Дар ниҳоят Темур дар Мовароуннаҳр ҳокимиятро соҳиб шуда, бо қатли султони Ҳусайн Балхро низ дар тасарруфи худ даровард. Пас аз ин пояҳои ҳокимияти худро дар Мовароуннаҳр мустаҳкам карда, ба ишғоли дигар кишварҳо, аз ҷумла Хоразм, Хуросон, Ироқ, Рум, Ҳиндустон ва дигар шаҳру кишварҳо пардохта, он ҷойҳоро дучори фоҷиаҳои бузург гардонид. Хусусан, қатли оми мардум дар Исфаҳон, Систон, Бағдод, оташ задани Димишқ, қатли сад ҳазор нафар дар Ҳиндустон аз фоҷиаҳои мебошанд, ки дар таърихи инсоният кам рух додаанд.

Диссертатсияи Мирзоев Шухрат Чумъамуродович «Таҳлили муқоисавии воқеаҳои таърихии нимаи дуюми асри XIV ва ибтидои асри XV-и Мовароуннаҳру Хуросон дар «Зафарнома»-и Низомуддини Шомӣ ва «Аҷоибу-л-мақдур фи ахбори Темур»-и Ибни Арабшоҳ» ба мавзӯи муҳим бахшида шуда, фароғи хамин ҳодисаҳои таърихӣ мебошад. Дар таърихнигории ватанӣ бори нахуст ҳаводиси таърихии нимаи дуюми асри XIV ва ибтидои асри XV-и Мовароуннаҳру Хуросон дар шакли маҷмӯӣ дар мисоли ду манбаи дасти аввал «Зафарнома»-и Низомуддини Шомӣ ва «Аҷоибу-л-мақдур фи ахбори Темур», ки аз аввалин асарҳо перомунӣ таърихи салатанти Темурланг мебошанд, мавриди омӯзиш, муқоиса ва баррасӣ қарор мегиранд. Низомуддини Шомӣ ва Ибни Арабшоҳ, ки ҳарду шоҳиди воқеаҳои он замон буданд, дидаву шунидаҳояшонро дар рисолаҳои худ инъикос карда, дар қисмати дигаре аз воқеаҳо аз ахбори шоҳидон ва манобеи дастраскардашон истифода намуданд.

Ахбори сарчашмаҳои таърихӣ зикршуда, ки аз ҷониби муҳаққиқон зимни таҳқиқи воқеаҳои таърихӣ нимаи дуюми асри XIV ва ибтидои асри XIV –и Мовароуннаҳру Хуросн истифода шудаанд ва ё муҳаққиқоне, ки ба аҳамияти таърихӣ онҳо баҳо додаанд, дар сатҳи омӯзиши илмӣ масъала аз ҷониби унвонҷӯ таҳлил гаштаанд. Унвонҷӯ Мирзоев Ш. Ҷ. таҳқиқоти иддае аз муҳаққиқони хориҷиро, ки бо дарназардошти сиёсат ва манфиатҳои миллии худ ахбори Ибни Арабшоҳро ғайривоқеӣ ва ғаразнок донистаанд, мавриди таҳлил қарор дода, бо далелҳои боэътимод ба исбот расонидааст, ки чандин масъалаҳои таърихӣ, ки дар асарҳои муаррихони дарбори Темур ғайривоқеӣ зикр шудаанд, дар ин асар воқеъбинона инъикос ёфтаанд.

Соҳтори рисолаи «Таҳлили муқоисавӣи воқеаҳои таърихӣ нимаи дуюми асри XIV ва ибтидои асри XV-и Мовароуннаҳру Хуросн дар «Зафарнома»-и Низомуддини Шомӣ ва «Аҷоибу-л-мақдур фи ахбори Темур»-и Ибни Арабшоҳ» аз муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат аст, ки дар соҳтор, банду басти бобҳо ва зербобҳои он эроди ҷиддие ба назар намерасад. Соҳтори рисола ва робитаи мантиқии бобҳо ва зербобҳо ҷавобгӯи мавзӯи интиҳобгардида мебошанд.

Дар боби якуми рисола «Зафарнома»-и Низомуддини Шомӣ ва «Аҷоибу-л-мақдур фи ахбори Темур»-и Ибни Арабшоҳ маъхазҳои муҳими таърихӣ нимаи дуюми асри XIV ва ибтидои асри XV» зиндагиномаи Низомуддини Шомӣ, ҳаёту фаъолияти Ибни Арабшоҳ, сабабҳои таълифи ин рисолаҳо, соҳтор ва аҳамияти таърихӣ онҳо ба таври лозима таҳқиқ шудаанд. Унвонҷӯ дар ин боби диссертатсияи худ ба исбот мерасонад, ки «Зафарнома» бо дастури Темур навишта шуда, аз аввалин асарҳои таърихӣ перомунӣ таърихӣ ба сари қудрат расидани Темур ва лашкаркашиҳои ӯ ба кишварҳои дуру наздик мебошад. «Аҷоибу-л-мақдур фи ахбори Темур» бошад, аз аввалин асарҳои ба ҳисоб меравад, ки тамоми хунхориву гонатгарӣҳои Темуро ошкоро тасвир менамояд.

Боби дуюми рисола - «Инъикоси ҳодисаҳои таърихӣ нимаи дуюми асри XIV ва ибтидои асри XV дар «Зафарнома»-и Низомуддини Шомӣ ва «Аҷоибу -л- мақдур фи ахбори Темур»-и Ибни Арабшоҳ» ҳамчун боби асосӣ аз чор зербоб иборат буда, дар он мавзӯҳои зерин баррасӣ шудаанд: «Таърихӣ ба сари ҳокимият омадани Темур тибқи ахбори Низомуддини Шомӣ ва Ибни Арабшоҳ», «Инъикоси лашкаркашиҳои Темур дар рисолаҳои «Зафарнома» ва «Аҷоибу-л-мақдур фи ахбори Темур», «Хусусиятҳои фарқкунандаи тасвири рӯйдодҳои таърихӣ нимаи дуюми асри XIV ва ибтидои асри XV дар рисолаҳои Низомуддини Шомӣ ва Ибни Арабшоҳ» ва «Тасвири шахсияти Темур аз ҷониби Низомуддини Шомӣ ва Ибни Арабшоҳ».

Аз натиҷаҳои асосии таҳқиқот бармеояд, ки Низомуддини Шомӣ соли

1401 зимни лашкаркашии Темур ба Бағдод чиҳати навиштани таърихи салтанаташ даъват шуда, асари худро то соли 1404 ба итимои мерасонад ва сипас ба Табрез меравад. Ибни Арабшоҳ бошад, ҳангоми ҳуҷуми Темур ба Димишқ дар қатори асирон ба Самарқанд оварда шуда, пас аз 31 соли вафоти Темур асари «Аҷоибу-л-мақдур фи ахбори Темур»-ро бо забони арабӣ таълиф мекунад.

Чун матлаби бунёдии рисола - инъикоси ҳодисаҳои таърихии нимаи дуюми асри XIV ва ибтидои асри XV дар «Зафарнома»-и Низомуддини Шомӣ ва «Аҷоибу -л- мақдур фи ахбори Темур»-и Ибни Арабшоҳ аст, унвонҷӯ масъалаҳои ба ин боб рабтдоштаро дар асоси муқоисаи ду сарчашмаи таърихии зикршуда ба риштаи таҳқиқ қашида, ҳулосаҳои илмӣ мебарорад, ки зикри чанде аз онҳоро дар ин ҷо зарур мешуморем:

- таърихи таваллуд, наврасӣ ва ҷавонии Темур дар «Зафарнома»-и Низомуддини Шомӣ тасвир нашуда, ин масъала дар асарҳои Ибни Арабшоҳ ва Р.Г. Клавихо инъикоси худро ёфтааст;

- масъалаи ба майдони сиёсӣ ворид шудани Темур дар «Зафарнома»-и Низомуддини Шомӣ, Шарафуддин Алии Яздӣ ва Мирхонд ба таври васеъ инъикос ёфта, аммо муаллифон бисёр масъалаҳоро мармуз баён доштаанд. Ахбори Ибни Арабшоҳ ва Клавихо бошад, дар ин ҳусус ошкоро баён шудааст;

- сабабҳои ҳуҷуми Темур ба кишварҳои ҳамсоя, хусусан ба Хоразм дар рисолаи «Аҷоибу-л-мақдур фи ахбори Темур» нисбат ба ахбори Низомуддини Шомӣ ва Шарафуддин Алии Яздӣ ба ҳақиқат наздик тасвир ёфтааст. Зеро Ибни Арабшоҳ дар инъикоси воқеаҳои таърихӣ озод буда, Низомуддини Шомӣ зери таъсири идеологияи синфи ҳукмрон кӯшиш кардааст сабаби мувофиқеро офарад, ки амалҳои манфури Темурро рӯйпӯш намояд;

- ҳуҷуми Темур ба Хоразм дар чор маротиба дар «Зафарнома»-и Низомуддини Шомӣ бо тасвири пурраи воқеаҳо ва соли сар задани онҳо боиси эътимод аст. Аммо ин воқеаҳо дар рисолаи Ибни Арабшоҳ чандон возеҳ баён нашуда, муаллиф раванди ҳодисаҳо ва соли сар задани онҳоро мушаххас накардааст. Бинобар ин, масоили мазкур дар рисолаи Шомӣ комилтар тасвир ёфтааст;

- сабабҳои лашкаркашии Темур ба Хуросон дар соли 1381 дар рисолаи «Зиндагии шигифтовари Темур»-и Ибни Арабшоҳ воқеъбинона тасвир ёфтааст. Низомуддини Шомӣ ба хотири асоснок кардани ин ҳуҷуми Темур аз худ баҳонаҳоеро пеш меоварад, ки ҳақиқат надоранд;

- фоҷиаҳои анҷомдодаи Темур дар Хуросону Эрон, хусусан Систону Исфаҳон дар ҳар ду рисола ба таври васеъ инъикос шуда, ахбори онҳо дар маҷмӯъ ба ҳам монанданд. Ҳақиқати ин фоҷиаҳо дар рисолаи Ибни Арабшоҳ равшан ба назар мерасад;

- масоили лашкаркашии Темур ба Ҳиндустон дар рисолаи «Аҷоибу-л-мақдур фи ахбори Темур»-и Ибни Арабшоҳ ба таври умумӣ зикр шудааст. Ин масъала бо зикри сана, моҳ ва соли ишғоли ҳар як шаҳру қалъа дар «Зафарнома»-и Низомуддини Шомӣ комилтар қайд гардида, муаллиф аксари воқеаҳоро аз рисолаи «Китоби рӯзномаи ғазовати Ҳиндустон»-и Ғиёсуддин Алӣ рӯйнавис кардааст;

- лашкаркашии Темур ба Табрез, Гурҷистон, Севос, Мордин, Димишк, Бағдод, Рум ва ғайраҳо, инчунин фочиаҳои анҷомдодаи ӯ дар шаҳрҳои зикршуда дар рисолаи Ибни Арабшоҳ воқеъбинона зикр шудааст. Низомуддини Шомӣ бо тавачҷух ба Темур ба бештари амалҳои манфури ӯ бароат дода, хостааст ба ин васила ваҳшониятҳои Темурро рӯйпӯш намояд;

- тасвири шахсияти Темур дар рисолаҳои таърихии «Рӯзномаи ғазовати Ҳиндустон»-и Ғиёсуддин Алӣ, «Зафарнома»-и Низомуддини Шомӣ ва «Зафарнома»-и Шарафуддин Алии Яздӣ аз лиҳози мусбӣ баҳогузорӣ шуда, ӯро ҳамчун амири одилу раъиятпарвар инъикос намудаанд, ки ин гурӯҳи муаллифон бо сабаби дар рикоби Темур ва ворисони ӯ, ҳамчунин зери таъсири идеологияи синфи ҳукумрон қарор доштанишон ба Темур бештар тавачҷух зоҳир карда, аз асли матлаб дур афтоданд. Ахбори Ибни Арабшоҳ, Клавихо ва Фома Мецопский оид ба шинохти шахсияти Темур аҳамияти муҳим дошта, ба ҳақиқат наздиканд. Ибни Арабшоҳ дар нигориши шахсияти Темур ҳақиқати ҳолро баён доштааст.

Дар баробари дастовардҳои муҳими илмӣ дар рисолаи Мирзоев Шухрат Ҷумъамуродович баъзе камбудихо ба мушоҳида мерасанд, ки ба назар гирифтани онҳо ба беҳтар шудани мазмуну мундариҷаи рисола мусоидат хоҳад кард.

1. Унвонҷӯ сабаби асосии эътимод накардани баъзе аз муҳаққиқонро ба ахбори «Аҷоибу-л-мақдур фи ахбори Темур» пурра шарҳ надодааст. Зарур аст сари ин масъала диққати ҷиддӣ дода шавад.
2. Дар бораи ҳаёту фаъолияти Низомуддини Шомӣ маълумоти комил оварда нашудааст.
3. Унвонҷӯ мушаххас накардааст, ки нусхаҳои асли «Зафарнома»-и Низомуддини Шомӣ ва «Аҷоибу-л-мақдур фи ахбори Темур»-и Ибни Арабшоҳ дар Тоҷикистон вучуд доранд ё не?
4. Адабиёти илмии муҳаққиқони аврупоӣ дар рисола кам истифода шудааст. Беҳтар мешуд, ки унвонҷӯ ин гуна асарҳоро бештар мавриди таҳқиқ қарор диҳад.
5. Дар рисола баъзан камбудихои техникӣ ва имлоӣ ба назар мерасанд, ки ислоҳи онҳо зарур аст.

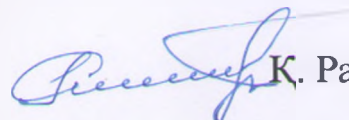
Эродҳои зикршуда ва рафъи онҳо барои такмили бештари муҳтавои диссертатсия мусоидат хоҳанд кард, аммо ба дастовардҳои илмии муаллиф ҳалал ворид намекунанд. Муаллиф натиҷаҳои таҳқиқоташро дар ҳафт

мақолаи илмӣ, ки панҷ адади он дар маҷаллаҳои тақризишавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд, инъикос намудааст. Автореферати диссертатсия мухтавои диссертатсияро пурра фаро мегирад.

Ҳамин тариқ, диссертатсияи Мирзоев Шухрат Ҷумъамуродович дар мавзӯи «Таҳлили муқоисавии воқеаҳои таърихӣ нимаи дуюми асри XIV ва ибтидои асри XV-и Мовароуннаҳру Хуросон дар «Зафарнома»-и Низомуддини Шомӣ ва «Аҷоибу-л-мақдур фи ахбори Темур»-и Ибни Арабшоҳ» аз рӯйи ихтисосҳои 6D020300 –Таърих, ихтисоси 6D020303 - Таърихнигорӣ, манбаъшиносӣ ва методҳои таҳқиқоти таърихӣ анҷомёфта ҳисобида шуда, муаллиф тавонистааст ҳадаф ва вазифаҳои дар наздаш гузоштаро ба иҷро расонад.

Хулоса, сохтор ва мухтавои диссертатсияи Мирзоев Ш. Ҷ. ба талаботи низомномаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқ буда, унвонҷӯ барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) аз рӯйи ихтисосҳои 6D020300 - Таърих, ихтисоси 6D020303 - Таърихнигорӣ, манбаъшиносӣ ва методҳои таҳқиқоти таърихӣ сазовор мебошад.

Муқарризи расмӣ, доктори
илмҳои таърих, профессори
кафедраи таърихи халқи тоҷики
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17.
Тел: (+992)93-866-64-63

 К. Расулиён

Имзои профессор Қ. Расулиёнро тасдиқ менамоем.
Сардори раёсати кадрҳо ва
корҳои махсуси ДМТ

Э. Тавқиев

«12» 11 соли 2022